

Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích
Filozofická fakulta
Ústav archivnictví a pomocných věd historických

Městské normativní prameny v raném novověku

Bakalářská práce

Veronika Švehlová
České Budějovice 2008

OBSAH

1. Úvod.....	5
2. Vysvětlení pojmu.....	6
3. Města.....	12
3.1. Městská práva – zákoníky	12
3.2. Cechovní artikule.....	16
3.3. Městské instrukce – oblast samosprávy.....	19
3.4. Královští rychtáři – kontrola městské autonomie.....	21
3.5. Vrchnostenské instrukce pro města	23
4. <i>Hospodář</i> Jana Brtvína z Ploskovic a Mikuláše Černobýla	28
5. Závěr	39
6. Anotace	40
7. Annotation	41
8. Seznam pramenů a literatury	42
9. Přílohy.....	45

PROHLÁŠENÍ

Prohlašuji, že jsem práci na téma Městské normativní prameny v raném novověku vypracovala samostatně a použila jsem jen prameny a literaturu, které uvádím v Seznamu pramenů a literatury.

V Třeboni dne 30. července 2008

.....

Veronika Švehlová

PODĚKOVÁNÍ

Chtěla bych touto cestou poděkovat PhDr. Josefovi Hrdličkovi Ph.D. za odborné vedení při zpracování této bakalářské práce.

1. ÚVOD

Tématem této bakalářské práce jsou městské normativní prameny raného novověku. Práce podává přehled o pramenech, které se snažily vytvářet normy pro život ve městech mezi 16. a 18. stoletím. Kromě toho se podrobněji zabývá jedním dobovým tiskem z oblasti „domácí“ hospodářské literatury (Hausväterliteratur). V úvodu této studie se seznámíme se základními normami, které vydával panovník a pozemkové vrchnosti. Jedná se pouze o hlavní charakteristiku tehdejších instrukcí a nástin toho, jak fungovaly. Tato studie je nejvíce zaměřena na jeden druh norem, a to na podrobnější popis hospodářských instrukcí, které existovaly ve městech, a na instituce, které je vydávaly. V práci lze najít normy, které vydávala sama města, normy, které jim nařizovala vrchnost nebo instrukce, které si vydávaly jednotlivé organizace jako svůj vnitřní řád.

Druhou částí této práce je popis jednoho tisku z oblasti „domácí“ hospodářské literatury (Hausväterliteratur) od Jana Brtvína z Ploskovic, který je doplněn knihou Mikuláše Černobýla. Tento tisk je zde popsán po formální stránce a z části se věnuji i jeho obsahu. Po obsahové stránce však nezacházím do velikých podrobností, pouze zde nastiňuji, co která kapitola obsahuje. Svůj popis tisku doplňuji citacemi z knihy, které slouží jako ukázka dobových hospodářských návodů.

2. VYSVĚTLENÍ POJMU

Normy a instrukce, kterými se tato studie zabývá, patří do skupiny písemných pramenů institucionální povahy. Pro pochopení je důležité vědět, co vlastně instrukce znamená. K tomuto slovu neexistuje jediná ustálená definice. Nejčastěji se uvádí, že „instrukce je písemná směrnice, vymezující činnosti a kompetence určitého úřadu nebo úředníka.“¹ Instrukce mívaly většinou všeobecný ráz, někdy mohly být naopak vydány k určitému případu, například po visitaci panství nebo také pro určitou osobu. To, že se jedná o instrukci, většinou poznáme již z jejího nadpisu, ve kterém to bývá uvedeno tak, aby nebyla přehlédnutá. „V řídkých případech však bývají skryty v podobě jiné, jsou to jakési nepravé instrukce.“² Patřila sem například rozličná nařízení všeobecnější povahy, která si vrchnostenští úředníci zapisovali do urbářů. Sice se nejednalo o celé instrukce tak, jak je známe a jak by měly být správně definovány, ale pokud takovýchto zápisů postupem času přibývalo, začaly mít povahu instrukcí. „Ostatně celý urbář byl takovou nepravou instrukcí, neboť v podstatě to byl předpis, kolik a jaké důchody má správa panství vytěžiti.“³ Mezi další „nepravé“ instrukce patřily i tištěné rady a návody o správě panství. Nebyly to instrukce v pravém slova smyslu, protože nebyly vydávány pro určité úředníky ani pro určitá panství.⁴ Byly to všeobecně dostupné tiskoviny, které si vrchnostenští úředníci mohli číst a ze kterých čerpali informace. Mimo psaných instruk-

¹ Ivan HLAVÁČEK – Jaroslav KAŠPAR – Rostislav NOVÝ, *Vademecum pomocných věd historických*, Praha 2002, s. 201.

² Václav ČERNÝ, *Hospodářské instrukce. Přehled zemědělských dějin v době patrimoniálního velkostatku XV. – XIX. století*, Praha 1930, s. 12.

³ TAMTÉŽ s. 12.

⁴ Jan BRTVÍN z Ploskovic, *Knížka, jež dvě stránky v sobě držela, o způsobu a životu křesťanském a o pořádku s strany hospodářství*, Praha 1535; Jan BRTVÍN z Ploskovic, *Hospodář, knížka velmi užitečná, zavírajíc v sobě předně navedení života křesťanského, jakby ti, kterýž v světě nad jinými panují sami sebe i sobě poddané spravovati měli. Potom gruntovní správu a pořádek všelijakého hospodářství zvláště při panstvích a zbožích potřebná pánům, kterýž veliké statky na zemi mají*, Praha 1587; Mikuláš ČERNOBÝL, *Zpráva jednomu každému pánu velmi užitečná, kterak statek svůj i úředníky své řídit, spravovati i k nim dohlédati má, též také úředník kterak se jeden každý při svém úřadě zachovati má*, Praha 1538.

cí existovaly instrukce nepsané (ústní). Nejvíce ústních instrukcí můžeme najít v epistolografických pramenech velkostatkové provenience.

Každá instrukce musela začínat úvodem, ve kterém byl uveden účel a důvod, který vedl k vydání normy. Zakončeny bývaly závěrem. V něm „si vydavatel vymíňoval, že může instrukci kdykoliv odvolati nebo ji změnit.“⁵ Závěr také obsahoval dodatek o tom, že do instrukcí nelze napsat veškeré informace.

Instrukce, jako každý historický pramen, musíme podrobit kritice a doplnit je o další informace. Normy byly vydávány jako vzor toho, jak vše mělo vypadat a fungovat, představovaly tedy jakýsi ideální vzor. Ale ne vždy tomu tak bylo. Kontrolou nad dodržováním instrukcí byly pověřeny různé instituce nebo osoby, jako například hejtman, rychtář, městská rada apod. Ne vždy však tyto osoby dokázaly nebo chtěly zabránit porušení instrukcí. Úředníci si najímali tím více pomocných úředníků, čím více existovalo nařízení, na která se muselo dohlížet. Docházelo tak k rozdělení moci mezi menší úředníky, kteří byli snadněji podplatitelní, a tím pádem mohla být některá nařízení „přehlédnutá“. Právě z těchto důvodů nelze říct, zda byly všechny předpisy striktně dodržovány. Nedodržování instrukcí a tresty za jejich porušení lze studovat tehdy, pokud jsou dochovány policejní či jiné zápisy o porušení vydávaných nařízení.

Způsobů, podle kterých můžeme třídit instrukce, je mnoho. Lze je řadit například podle vydavatele, podle jejich obsahu nebo podle toho, komu byly určeny. V této práci jsou normy řazené podle vydavatele. Vydavatelem mohl být panovník, vrchnost nebo vznikaly z autonomní moci některého úřadu. Normy existovaly jak pro světské, tak i pro církevní prostředí. Základní druhy instrukcí jsou v této práci popsány. Jako první jsou uvedeny normy vydávané panovníkem a poté instrukce vydávané pozemkovými vrchnostmi.

Zákoníky a dekrety byla nařízení, která pocházela přímo od panovníka nebo od osoby jím pověřené. Platily pro celou zemi a na jejich dodržování dohlížely určité organizace zřízené k tomuto účelu. Zákoníky upravovaly poměry v zemi nebo v její části. Ve druhé čtvrtině 16. století vznikly čtyři centrální habsburské úřady. Tyto úřady byly společné pro všechny státy Habsburské monarchie. Jejich prostřednictvím řídil panovník zahraniční politiku, finanční a vojenské záležitosti. K těmto úřadům patřily dvorská komora, dvorská rada, dvorská kancelář a tajná rada. Každá z těchto institucí měla na

⁵ Václav ČERNÝ, *Hospodářské instrukce.*, s. 22.

starosti určitou oblast státní správy, pro kterou vydávala instrukce a nařízení, které se jich bezprostředně týkaly.

Mezi další normy vydávané panovníkem patřily zákoníky. Zákoníky jsou soubory různých nařízení. V samotných počátcích se používal termín kodex, který byl později nahrazen právě zákoníkem. Kodex označuje v původním slova smyslu svazek listů, které byly svázané ve hřbetu. Označoval se tak libovolný soubor právních norem nebo zákonů. V moderní době však již tento výraz znamená soubor právních předpisů určitého oboru.⁶ Ze 16. století lze uvést jako příklad Koldínův zákoník,⁷ který se týkal městského práva. Zákoník byl formulován výbornou češtinou a jeho ustanovení byla sestavena podle přehledného systému. Pro jeho vznik bylo užito zemské právo, sněmovní usnesení i starší normy pro život ve městech. V zákoníku byly obsaženy právní předpisy, které upravovaly veškerý život obyvatel města i jeho správu a soudnictví.

Dekrety jsou písemnosti vydané panovníkovým jménem, ale bez jeho účasti. Tyto písemnosti užívaly zeměpanské kanceláře od 16. do 19. století. Dekrety potvrzovaly nebo upravovaly důležité vnitrostátní vztahy, většinou ty, které se týkaly zákonodárství nebo veřejné správy. Dekretů rozlišujeme několik druhů, podle toho, jaká instituce je vydala. Existují dekrety dvorské kanceláře, dvorské komory, apelačních soudů atd.

Patenty (mandáty) byly písemnosti, jejichž pomocí vydával panovník různá nařízení.⁸ Tyto listiny měly však na rozdíl od dekretů omezenou platnost. Po splnění daného příkazu platnost patentu zanikla. Právě z tohoto důvodu se jich dodnes mnoho nezachovalo. Oproti listinám byly mandáty slavnostnější a jejich pravost byla ověřována pomocí přitištěných pečetí. Mezi známější mandáty patří Svatojakubský mandát z roku 1508, který vyhlásil Vladislav II. Jagellonský. Patent nařizoval rozpuštění sborů Jednoty bratrské, spálení jejich knih a převedení jejich stoupenců na katolickou a utrakvistickou víru. Tento mandát byl později ještě obnovován dalšími panovníky: roku

⁶ Jiří KRAUS a kol., *Nový akademický slovník cizích slov*, Praha 2005, s. 413.

⁷ Josef JIREČEK (ed.), *Pavel Kristián z Koldína, Práva městská království českého a markrabství moravského*, Praha 1876.

⁸ Největší soubor těchto písemností je uložen v Národním archivu Praha, Sběrka patentů 1591-1908.

1547 Ferdinandem I. Habsburským, v roce 1575 obnovil mandát Maxmilián II. a v letech 1584 a 1602 se o to postaral Rudolf II.⁹

Zemská zřízení byly sbírky zemského práva. V Čechách existovalo mnoho zemských nařízení, přehled o některých z nich nalezneme v díle Josefa a Hermenegilda Jirečkových.¹⁰ Mezi nejznámější patří zřízení vydané roku 1500 za vlády Vladislava II. Jagellonského.¹¹ Vladislavské zřízení zemské omezovalo panovnickou moc a upevnilo moc šlechty. Mělo 554 článků, ve kterých byly zapsány vztahy mezi stavy a panovníkem a mezi stavy navzájem. Města ztratila svoji moc na úkor šlechty. Musela bránit svá hospodářská práva, právo třetího hlasu na zemských sněmech a soudní pravomoc městských soudů. Roku 1535 bylo vydáno zemské zřízení Markrabství moravského.¹² V roce 1539 bylo na Moravě vydáno Znojenské zřízení. Z oblasti Slezska lze jmenovat Těšínské zřízení ze 16. století.¹³ Dalším zemským zřízením se stalo roku 1627 pro Čechy a roku 1628 pro Moravu Obnovené zřízení zemské.¹⁴ Čechy jím byly prohlášeny za dědičné království habsburské dynastie, a to jak po mužské, tak i po ženské linii. Byla posílena panovnickova moc. Od té doby měl panovník výhradní zákonodárnou moc a tím byla oslabena moc zemského soudu. Pravomoc sněmů byla omezena pouze na jednání o požadavcích panovníka a v jazykové oblasti byla němčina zrovnoprávněna s češtinou. V církevní oblasti upravilo toto zřízení vyznávání víry, katolictví bylo uznáno za jediné náboženství.

V církevní správě byly instrukce vydávány ve formě patentů. Kardinál Harrach zavedl pravidelné vydávání synodních ustanovení, které nahrazovaly schůzky ducho-

⁹ Josef JANÁČEK, *Rudolf II. a jeho doba*, Praha 2003.

¹⁰ Josef JIREČEK – Hermenegild JIREČEK (edd.), *Zřízení zemská království českého XVI. věku*, Praha 1882.

¹¹ František PALACKÝ (ed.), *Vladislavské zřízení zemské*, Praha 1862 (= Archiv český 5).

¹² František ČÁDA (ed.), *Zemské zřízení moravské z roku 1535, spolu s tiskem roku 1562 nově vydaným*, Praha 1937.

¹³ Erich ŠEFČÍK (ed.), *Zemské zřízení těšínského knížectví z konce 16. století*, Český Těšín 2001.

¹⁴ Marta KADLECOVÁ, *Přípravné řízení o obnoveném zřízení zemském. Srovnání české a moravské verze*, PHS 32, 1992, s. 105-123.

venstva, ve formě jarních (podzimních) patentů. „Tyto patenty se staly předchůdcem dnešních ordinariátních listů.“¹⁵

Mezi normy, které byly vydávány pozemkovými vrchnostmi, patřily selské neboli poddanské řády. Selské řády editoval Josef Kalousek.¹⁶ „Právní postavení poddaných na jednotlivých dominiích upravovaly poddanské řády, jež se v dobové terminologii nejčastěji nazývaly “zřízení vesnická“ nebo “artikuly soudní“.¹⁷ Tvořily v podstatě vesnický zákoník, kterým se řídil rychtář, konšelé i celá vesnická obec. „Měl řadu článků v různém počtu, dvacet i méně až i devadesát, v nichž – jednou stručně, rázně a přísně, jindy rozvláčně, někdy ve formě laskavé – byly shrnuty všechny nutné předpisy.“¹⁸ Bývaly vydávány vrchnostmi pro všechny obce na panství a každoročně předčítány na obecních soudech. Navazovaly na články zemského zřízení, které se týkaly poddaných. Selské řády byly vedeny až od počátku 16. století, protože ze starší doby nejsou žádné prameny zachovány. „Hledíme-li k původu pravidel a k rozsahu jich působnosti, najdou se v této sbírce rozličné druhy písemností.“¹⁹ Dělíme je na předpisy platné pro celou zemi a na předpisy platné na jednotlivých panstvích nebo v jednotlivé vesnici. Předpisy, které platily pro celou zemi, byly nadřízené všem ostatním normám v zemi. Tyto předpisy vydával král a stavové nebo samotný král jako představitel zákonodárné moci. Mohou sem však také patřit obyčeje, které se časem přeměnily v zemské právo a byly písemně zaznamenány. Josef Kalousek mezi tyto předpisy zařadil některé zákony z Moravy a ze Slezska. Z Moravy to byly především zákony, které upravovaly nejdůležitější poměry poddaného lidu, hlavně jeho vázanost k půdě a k pozemkové vrchnosti, pak způsob, kterým se lze zbavit svazku s určitým panstvím a také jak se poddaný mohl soudit s vrchností. Ze Slezska jsou zde ukázky o všeobecných předpisech o selském stavu. Předpisy platné na jednotlivém panství nebo v jednotlivé vesnici se týkaly práv a

¹⁵ Jindřich ŠEBÁNEK – Zdeněk FIALA – Zdeňka HLEDÍKOVÁ, *Česká diplomatika do r. 1848*, Praha 1971, s. 271.

¹⁶ Josef KALOUSEK (ed.), *Řády selské a instrukce hospodářské 1350 až 1626*, Praha 1905 (= Archiv český 22; TÝŽ (ed.), *Dodatek k Řádům selským a instrukcím hospodářským 1388-1779*, Praha 1913 (= Archiv český 29).

¹⁷ Josef PETRÁŇ – Ivan HLAVÁČEK – Jaroslav KAŠPAR, *Úvod do studia dějepisu III. Nauka o historických pramenech*, Praha 1983, s. 108.

¹⁸ Václav ČERNÝ, *Hospodářské instrukce*, s. 11.

¹⁹ Josef KALOUSEK (ed.), *Řády*, s. 9.

povinností vesničanů. Dělíme je na normy samodílné a na soudní artikuly. Ustanovení samodílná nebo také Rügen (Rügen) jsou předpisy, o kterých se usnesli poddaní v obci na svém soudě a vyhlásili je k obecnému zachování. „Bývalo jich ve skutečnosti nepochybně více, než kolik se jich zachovalo zapsaných v knihách vesnických, jichž jest nyní na snadě málo, anebo v knihách městeček a měst.“²⁰

²⁰ Josef KALOUSEK (ed), *Řády*, s.10.

3. MĚSTA

3.1. MĚSTSKÁ PRÁVA – ZÁKONÍKY

Městské právo patřilo mezi práva zvláštní, která se lišila od zemského i kano-
nického práva. Platilo pro určité vrstvy městského a venkovského obyvatelstva. „Měst-
ské právo lze definovat jakožto právo, kterého užívali obyvatelé města, kterému podlé-
hali a jímž se spravovali ve všelijakých případech svého veřejného i soukromého
podnikání.“²¹ Práva městům uděloval panovník. Mezi základní městská práva patřilo
právo hradební, hospodářská práva a také vnitřní městská práva. Město, které mělo hra-
dební právo, mohlo být obehnané hradbami. Hospodářská práva se dále členila na právo
tržní, mílové, várečné a skladu. Město obdarované tržním právem mohlo konat týdenní
a výroční trhy. Mílové právo zakazovalo komerční výrobu jednu míli od města. Várečné
právo znamenalo, že město mohlo vařit a prodávat pivo. Držitel práva skladu mohl vy-
ložit zboží a nabídnout ho k prodeji. Vnitřními městskými právy se řídila také správa
města.

Jádrem městského práva bylo soukromé právo, zejména majetkové, a trestní
právo, které užívaly městské soudy nebo městské rady. Další oblastí, do které městské
právo zasahovalo, byla oblast správní. Sem řadíme každodenní život měšťanů v hospo-
dářské a sociální oblasti. „Česká města se rozdělovala hned od svých počátků až do
Bílé hory ve dvě právní oblasti, magdeburskou a norimberskou, podle toho, jakým prá-
vem se řídila a odkud brala poučení ve větších a složitějších právních jednáních.“²² Tyto
dvě právní oblasti od sebe byly odděleny pomyslnou čarou, která byla tvořena městy
Chomutov, Louny, Slaný, Malá Strana, Brandýs nad Labem, Kouřim, Kolín, Chrudim,
Vysoké Mýto, Litomyšl, Polička a Olomouc. Na sever od této linie platilo magdeburské
právo (severoněmecké právo nebo také saské zrcadlo),²³ naopak na jihu platilo právo

²¹ František HOFFMANN, *K oblastem českých práv městských*, Studie o rukopisech 14, 1975, s. 28.

²² Antonín HAAS, *Právní oblasti českých měst*, Časopis společnosti přátel starožitností 60, 1952, s. 15.

²³ Jiří KEJŘ, *Vznik městského zřízení v českých zemích*, Praha 1998, zejména s. 150-157.

norimberské (jihoněmecké právo nebo švábské zrcadlo).²⁴ Magdeburským právem se řídila např. Malá Strana, avšak na druhou stranu Staré a Nové Město pražské se řídily právem norimberským. Rozdíly mezi těmito právy nebyly veliké. Jihoněmecké právo bývá obvykle pokládáno za pokročilejší a pružnější. Dovedlo reagovat na měnící se podmínky v hospodářské a společenské sféře, tím pádem je pozorovatelný jeho vývoj. Rozdíly existovaly i v oblasti soudnictví, např. ve složení městské rady, v řízení některých případů. Magdeburk a Norimberk nebyly nejvyššími odvolacími místy, sloužily pouze jako právní poradci. V Čechách brzy vznikla dvě místa, která se stala nejvyššími představiteli městského práva. „Pro oblast magdeburskou jsou to Litoměřice a pro okruh tak řeč. práva norimberského dosahuje největšího a rozhodného významu Staré Město pražské.“²⁵

Každé město při svém založení dostalo určenou základní právní příslušnost a také vzorové město, ke kterému se mělo obracet v případě různých nejasností a odvolání. Postupem času došlo k tomu, že se města neřídila pouze litoměřickým nebo staroměstským právem, ale začala se poohlížet po nejbližším větším městě a jeho právním vzoru. „Postupně se domácími stolicemi pro severoněmecký okruh stala města Litoměřice a Opava, od poloviny 14. století Olomouc, pro jihoněmecký Staré Město pražské, Brno a Jihlava.“²⁶ Kolem poloviny 14. století došlo k rozpadu původní jihoněmecké oblasti. Vznikly tak čtyři nové okruhy městských práv. Byl to okruh pražský, brněnský, jihlavský a znojenský. Každý z těchto okruhů se dále členil podle vrchnostenské příslušnosti měst nebo podle oblastního vztahu. Tak došlo k vytvoření dalších menších a podřízených právních okruhů. Na ukázkou je zde přiložena tabulka s vybranými nově vzniklými právními oblastmi (na příkladu jižních Čech Tabulka 1).

²⁴ Bedřich MENDL, *Tak řečené norimberské právo v Čechách*, Praha 1938.

²⁵ Antonín HAAS, *Právní oblasti*, s. 15.

²⁶ Zdeňka HLEDÍKOVÁ – Jan JANÁK – Jan DOBEŠ, *Dějiny správy v Českých zemích od počátků státu po současnost*, Praha 2007, s. 204.

Tabulka 1. Příklad nově vzniklých právních oblastí v jižních Čechách

Staroměstské právo	
České Budějovice	Kaplice
	Soběslav
	Třeboň
	Veselí nad Lužnicí
Český Krumlov	Horní Dvořiště
	Frymburk
	Nové Hrady
	Volary

Roku 1352 pro Moravu a v roce 1387 pro Čechy zakázal panovník odvolávat se v případě potřeby k zahraničním městům. Tím se stala česká města vrchními stolicemi, od roku 1547 s definitivní platností. V magdeburské oblasti se jimi staly Litoměřice pro Čechy a pro Moravu to byla Olomouc. V druhé oblasti spadaly Čechy pod Staré Město pražské a Morava pod Brno.²⁷

V roce 1548 vznikl v Čechách apelační soud, pro Moravu byl potvrzen roku 1583. Stal se odvolacím místem pro městské a poddanské záležitosti. V Čechách však nedošlo k úplnému uznání apelačního soudu jako odvolacího místa. Naopak, jeho vinou nastalo omezení právní moci vyšších stolic a vše začalo směřovat ke kodifikaci městského práva. Na Moravě si města svá zvláštní práva podržela déle.

Mezi nejstarší městská práva patřila práva Soběslavova.²⁸ Tato práva byla vydána pro pražské Němce a upravovala jejich postavení mezi českými měšťany. „Aby i žádný Němec cizozemec v Pražském městě ani v Českém knížectví žádným úředníkem nebyl učiněn pod uřezáním nosu, a to ani v duchovním ani ve světském řádu, ale aby za hosty drženi byli.“²⁹ K vlastní kodifikaci městského práva došlo v Čechách na konci 16. století. Na Moravě a ve Slezsku došlo ke kodifikaci práva později.

Prvním, kdo se pokusil o kodifikaci práva, byl roku 1536 Brikcí z Licka. Brikcí z Licka byl pražským politikem a univerzitním mistrem. Po přijetí Svatováclavské

²⁷ Miroslav FLODR, *Brněnské městské právo*, Brno 2001.

²⁸ Rudolf SCHRANIL (ed.), *Die sogenannten Sobieslaw'schen Rechte*, Mnichov-Lipsko 1916.

²⁹ TAMTÉŽ, s. 55.

smlouvy se zemský sněm usnesl na vypracování kodifikace městského práva. Proto byla jmenována komise, jejímž členem byl i Brikcí z Licka. Roku 1536 byla vydána *Práva městská*,³⁰ která sice nebyla považována za oficiální kodifikaci městského práva, ale i přesto byla užívána městskými soudy. Roku 1558 mělo dojít k druhému vydání této právní sbírky, ale protože nerespektovala různorodost právních řádů jednotlivých měst (obsahovala převážně brněnské právo), nestalo se tak. Právě v tuto dobu se objevil návrh kodifikace Pavla Kristiána Koldína.³¹

Koldínova *Práva městská království českého*³² byla dokončena roku 1569, dána ke schválení a v roce 1579 vešla v platnost jako nová kodifikace městského práva. Zákoník byl psán česky a jeho ustanovení byla sestavena do přehledného systému. Koldín obohatil své dílo o prvky zemského i římského práva a o poznámky ze sněmovních usnesení. Zákoník obsahoval předpisy, které upravovaly veškerý život obyvatel ve městě, jeho správu a soudnictví. Koldínova kodifikace platila nejprve pro oblasti pražského práva, protože byla sestavena z práva norimberského. Oblast spadající pod litoměřické právo ji přijala až roku 1610 na doporučení zemského sněmu. Tak došlo ke sjednocení Čech pod jednu právní oblast a k uznání pravomoci apelačního soudu jako odvolací stolice. Na Moravě došlo k přijetí této kodifikace roku 1680, ale pouze jako dodatečného zákona. Jako jediný zákon byla kodifikace uznána až o 17 let později. Na rozdíl od Čech se zdejší města v trestních záležitostech i nadále obracela na vrchní stolice až do roku 1726, kdy byly zřízeny státní kriminální soudy. „Jakmile práva městská byla vydána, hned se Koldín starati jal o to, aby se známost jejich co nejvíce rozšířila. V tom připadl na prostředek velmi prostý a výdatný, totiž aby obsah jejich uvedl v krátkou summu čili výtah z nich učinil.“³³ Koldín se snažil nepozměnit smysl artikulů, udělal pouze výtah toho, co považoval za důležité. Tato *Summa* vyšla roku 1581 a byla přeložena do němčiny pod názvem *Das böhmische Stadtrecht*.

³⁰ Josef JIREČEK – Hermengild JIREČEK (edd.), *Matěj Brikcí z Licka, Práva městská*, Praha 1880.

³¹ Karel MALÝ, *K některým obecným otázkám trestního práva městského v 16. století v Čechách*, in: Karel Malý (ed.), *Městské právo v 16. – 18. století v Evropě*, Praha 1982, s. 303 – 312.

³² Josef JIREČEK (ed.), *Pavel Kristián z Koldína, Práva*.

³³ TAMTÉŽ, s. 8.

Ke studiu městského práva slouží několik pramenů. K nejvýznamnějším pramenům patří městské právní knihy. „Užívalo se jich na soudech městských jako podpůrného pramene a byly sepsány soukromě, často bez úřední autority, pouze za tím účelem, aby platné právo bylo vylíčeno a jeho užívání při soudech i v životě se usnadnilo.“³⁴ Právní knihy se šířily po jednotlivých právních oblastech, i když se někdy stalo, že hranice oblasti překročily.³⁵ Ale pokud se městská právní kniha nachází v místě svého vzniku a pokud je znám i její původce, lze ji považovat za přesvědčivý důkaz povahy městského práva. „Ke zdánlivě nepochybným dokladům o povaze městského práva patří privilegia, jež textově uvádějí určité právo anebo se o něm zmiňují alespoň názvem.“³⁶ Privilegia obsahovala název práva, které mělo město užívat. Privilegia však nemusejí být přesným dokladem o užívání práva, protože některá privilegia nemusela být realizována.

3.2. CECHOVNÍ ARTIKULE

Cechy byly organizace řemeslníků ve městě, které vznikaly již ve středověku. Jejich funkcí byla ochrana příslušníků téhož řemesla před konkurencí a řízení nákupu surovin. Měly také hájit zájmy mistrů proti tovaryšům a dohlížet na kvalitu výrobků. V českých zemích byla existence cechů doložena od konce 13. století. Jejich rozmach však nastal až o dvě století později. V čele každého cechu byl starší mistr nebo cechmistr. Pokud byl cech velký, mohlo být v čele mistrů více. Cechmistr byl volen na jeden rok, ale někdy se stalo, že byl v této funkci i několik let. Původně si cechy volily svého mistra samy, ale převážně od 16. století volili v královských městech cechmistra na návrh cechů konšelů. Ve vrchnostenských městech neprobíhala volba cechmistra vždy stejně. V některých městech byl cechmistr volen vrchností, v jiných, jako např. v Jindřichově Hradci, ho volili konšelé. „A jinde nechána volba cechovním mistrům samotným, plné hromadě, takže vrchní úřad v tom případě jen stvrzoval zvolené cechmistry.“³⁷

³⁴ František HOFFMANN, *K oblastem*, s. 31.

³⁵ Ivana EBELOVÁ a kol. (edd.), *Pamětní kniha města České Lípy 1461-1722*, Ústí nad Labem 2005; Miroslav FLODR, *Právní knihy města Brna z poloviny 14. století*, Brno 1990.

³⁶ František HOFFMANN, *K oblastem*, s. 29.

³⁷ Zikmund WINTER, *Český průmysl a obchod v XVI. věku*, Praha 1913, s. 95.

Jakmile byl cechmistr zvolen, obdržel tzv. cechovní klenoty. Mezi ně patřil cechovní inventář, cechovní pokladnice, ve které byly společné peníze, a cechovní pečeť. Dále dostal cechmistr cechovní řád, seznam výsad a registra. V polovině 18. století byly cechy omezovány a v roce 1859 byly v Čechách zrušeny.

Pro cechy byly vydávány instrukce, tzv. cechovní artikule (neboli statuta). V Čechách byly artikule udělovány od přelomu 13. a 14. století. Nejstarší statuta pocházejí z Prahy z roku 1318, která patřila cechu krejčích. Nejstarší cechovní artikule venkovských měst byly uděleny pekařskému cechu v Netolicích. Cech nevytvořily pouze knih-tiskaři, apatykáři (lékárníci) a švadleny, tedy svobodná, neorganizovaná řemesla, která spadala pod správu konšelů. „Na základě potřeb a požadavků, vycházejících z praktické činnosti každého cechu, sestavovali starší cechmistři společně s mistry soubor určitých pravidel a ustanovení – cechovní statuta, která předkládali ke schválení v královských městech městské radě, ve městech poddanských příslušné vrchnosti, ve zcela výjimečných případech byl nutný panovníkův souhlas.“³⁸ Cechovní artikule byly závazné pro všechny členy cechu. Upravovaly práva a povinnosti jednotlivých členů cechu, obsahovaly předpisy o postupu od učedníka k mistrovi, nařízení o schůzích, o platech, práva a povinnosti mistrů, tovaryšů, starších apod. Některá statuta obsahovala také zmínky o obchodní stránce, zřídka se zmiňovala o technické stránce řemesla, ke kterým se artikule vztahovaly. Původně si tyto artikule sepisovaly samy cechy, postupem času však začala do správy cechů zasahovat vrchnost nebo městská rada. Uvnitř cechů vznikl návrh na to, jak by měly artikule vypadat, a poté byly předloženy vrchnosti nebo městské radě ke schválení. „Cechy měly od prvopočátku dvojaké postavení: byly samosprávnou korporací na ochranu zájmů členských, ale byly zároveň delegovanými orgány městské správy, jejichž povinností bylo zájmy průmyslové uvést v soulad s dobrem spotřebitelů a s dobrem i ctí obce městské.“³⁹ Cechovní artikule bývaly předčítány na valných schůzích. „Velmi upřímně zapsáno v novoměstské knize řeznické r. 1617, že artikule se mají čítati „netoliko pro mladé, ale i také pro staré, kteří pro lakomství a ne tak pro nepaměť na to často zapomínají“.“⁴⁰

³⁸ Ivana EBELOVÁ, *Pražská a venkovská stavební řemesla v době renesance a baroka*, Praha 2001, s. 14.

³⁹ Zikmund WINTER, *Český průmysl*, s. 90.

⁴⁰ TAMTÉŽ, s. 173.

Autonomii v cechu představoval cechmistr. Jak je zmíněno již výše, nemusel být pouze jeden. Tuto autonomii ztratily cechy ve druhé polovině 16. století po stavovském odboji roku 1547. Ferdinand I. Habsburský odebral cechům hlavní část jejich samosprávy.⁴¹ Později však cechům jejich autonomii vracel, ale pouze v omezené míře. V 16. století si vznikající cechy přestávaly sepisovat vlastní statuta a začaly přebírat artikule od jiných, již zkušných cechů. Zkušné cechy však musely mít svolení své vrchnosti k propůjčování artikulů. Tyto artikule pak musely mít pověřený opis (vidimus), který byl právě půjčován. Takovéto propůjčení artikulů nebylo zadarmo. Platilo se společnými cechovními penězi, ale pokud bylo těchto peněz málo, byla mezi členy cechu uspořádána sbírka. Bývalo pravidlem, že městské cechy půjčovaly artikule cechům vesnickým. Tím byly vesnické cechy těm městským zavázány. Například z Prahy se dostaly artikule pekařského cechu do Berouna nebo do Příbrami. Venkovské obce většinou přebíraly statuta z blízkých měst a ne pouze z Prahy. „Tak na příklad humpolečtí tkadlci obdrželi řád z Brodu Německého (1544).“⁴² Existovaly i případy, kdy si jedno město vyžádalo artikule od druhého města a dalo je třetí straně. „Takž slánští kožešníci vyžádali sobě řád v Praze a propůjčili jej pak rakovnickým.“⁴³ Artikule bývaly opsány na pergamen a svázané do knih se zdobenou vazbou. Později bývaly zapisovány i do městských knih, aby získaly větší vážnost. V době válek schovávali cechmistři artikule na rozličná místa, aby se k nim nedostaly nepovolané osoby. Za porušení statut existovaly různé druhy sankcí. „Kdo se provinil proti statutům, býval zpravidla postižen nemalou pokutou, leckdy však i tělesnými tresty, ztrátou řemesla, vyhnáním z města.“⁴⁴ Proto se nevyplatilo porušovat cechovní artikule, obzvláště v době, kdy se artikule řídila převážná část řemeslníků.

„Zásadní zlom v dějinách cechů představovalo vydání generálního řemeslnického patentu 16. listopadu 1731, následované v roce 1739 publikováním generálních cechovních artikulí pro české země Karlem VI.“⁴⁵ Cílem generálních artikulí bylo omezení cechovních pravomocí a zničení monopolního postavení cechů. Každý cech měl uchovávat dva výtisky artikul, jeden v českém jazyce a druhý v němčině. Dozor nad

⁴¹ Josef JANÁČEK, *Zrušení cechů roku 1547*, ČsČH 57, 1959, s. 231-242.

⁴² Zikmund WINTER, *Český průmysl*, s. 91.

⁴³ TAMTÉŽ.

⁴⁴ Miroslav FLODR, *Brněnské městské právo*, s. 186.

⁴⁵ Ivana EBELOVÁ, *Pražská a venkovská stavební řemesla*, s. 53.

cechy nadále vykonávaly vrchnostenské úřady, ale zároveň bylo vytvořeno zemské gubernium jako nejvyšší odvolací instance. Gubernium spolupracovalo s cechovními inspektory, kteří byli jmenováni do čela jednotlivých cechů místo dosavadních představených. Nové artikule změnily některá původní ustanovení jako například přijímání nových členů.

V průběhu let některé cechy zanikly a některé naopak vznikly. Podobně to bylo i s artikuly. Některé se dochovaly v původním znění, jiné, díky propůjčování, získaly novou formu.

3.3. MĚSTSKÉ INSTRUKCE – OBLAST SAMOSPRÁVY

Hlavním orgánem, který měl ve městě na starosti oblast autonomie, byla městská rada. „Zárodky rad byly personálně totožné se sborem přísězných, nejstarší terminologie také nerozlišuje mezi přísěznými (iurati) a konšely (consules, scabini).“⁴⁶ K vyhranění městské rady jako samostatného sboru docházelo v průběhu 13. století. Nestalo se tak ve všech městech ve stejnou dobu. Po konečném vytvoření rady docházelo ve městech k omezení moci rychtáře jako zástupce pána města. Tím došlo k omezení vlivu pána města a k postupnému osamostatňování královských měst. Původně dosazoval městskou radu pán města, ale od poloviny 15. století složení nové rady navrhovala rada stará. Pán města ji buď potvrdil, nebo pozměnil. „Habsburci na českém trůně od samého začátku usilovali o omezování dosud platných stavovských, tedy i městských výsad, a o soustředění vlivu na městské záležitosti v rukou ústředních úřadů.“⁴⁷ Po stavovském odboji v roce 1547 byli do některých královských měst v Čechách dosazeni královští rychtáři.

K tomu, aby mohla být písemně zveřejňována ustanovení městských rad, sloužily městské kanceláře. „Obecný požadavek formálně i právně precizního vyhotovení písemného pořízení (listina, list) spojený s běžnou zvyklostí užívání univerzálního jazyka – latiny, obracel ve městech pozornost k osobám, které takové znalosti měly: k rektorům městských škol a k profesionálním písařům vůbec.“⁴⁸ Vedoucím kanceláře byl pro-

⁴⁶ Zdeňka HLEDÍKOVÁ – Jan JANÁK – Jan DOBEŠ, *Dějiny*, s. 207.

⁴⁷ Jindřich ŠEBÁNEK – Zdeněk FIALA – Zdeňka HLEDÍKOVÁ, *Česká diplomatika*, s. 292.

⁴⁸ TAMTÉŽ, s. 160.

tonotář, vlastní řízení kanceláře pak bylo na jeho zástupci, subnotariovi (menší písař). Kanceláře byly různě veliké, záleželo na velikosti města, ale protonotář a subnotarius se nacházeli v každé z nich. Městská kancelář vydávala jak písemnosti týkající se města (městské listiny), tak i písemnosti soukromé.

Mezi normativní prameny úřední povahy patřily sbírky městských statutů. Tato statuta vznikla jako projev městské autonomie, rozváděla základní městská práva a sloužila pro posouzení domácí právotvorné činnosti. Městská statuta byla uvnitř města závaznými pravidly a zasahovala do všech oborů činnosti městské rady mimo soudnictví. Městskými statuty byla upravována hlavně oblast veřejného pořádku ve městech, kam patřily různé zákazy nošení zbraní, vycházení v noci bez světla, bezpečnostní, stavební, požární předpisy, ustanovení hlídek a pořádkových služeb k dohlížení na dodržování vydaných nařízení. Dále sem patřilo přijímání měšťanů, řízení městského hospodářství (především organizace trhů a řemesel) a výkon veřejné a policejní správy.⁴⁹

Například požární řády obsahují povinnosti občanů v případě vypuknutí požáru. „V kterémkoli městě z nešetrnosti neb z přepuštění božího skrze povětrí, též z příhody a z neopatrnosti aneb jakýmkoliv způsobem vzešel, tu jednostejná povinnost na všechny obyvatele toho města obzvláště se ustanovuje, aby mladý a starý mužského a ženského pohlaví a to se vši pilností se snažili, aby se nešířil a daleji nerozmáhal, a poněvadž se to dotýče všech, zkázy obecního zlého, protož všickni společně věrně sobě pomáhati povinni jsou.“⁵⁰ Požární řády se pro každé město v nějakém bodě lišily, ale v hlavních částech byly stejné. Statuta se většinou zapisovala do městských knih zákonodárné povahy. „Městský statut někdy nabyl i povahy artikulu v městském právu nebo v právní knize.“⁵¹ Tím však byl pokládán za právní rukopis neúřední povahy a nebyl zapsán do městské knihy. Obecní statuta byla po politické a hospodářské stránce výhodou měst, protože slučovala agendu obecní samosprávy ve smyslu zemských řádů.

⁴⁹ Například Antonín Rybička SKUTEČSKÝ, *Řád policejní k. w. města Chrudímě od r. 1510*, Časopis českého muzea 22, 1848, s. 199-204.

⁵⁰ Jindřich MICHÁLEK, *Městské řády požární*, in: Jindřich Michálek (ed.), *Prameny ku dějinám hasičství v království Českém I.*, 1905, s. 6.

⁵¹ František HOFFMANN, *K oblastem*, s. 34.

3.4. KRÁLOVŠTÍ RYCHTÁŘI - KONTROLA MĚSTSKÉ AUTONOMIE

Královští rychtáři se v Čechách poprvé objevili roku 1547 po prvním protihabsburském odboji. Král Ferdinand I. Habsburský potřeboval instituci, která by dohlížela na činnost městských rad, a také se snažil o to, aby nevzrostla autonomie některých městských celků. „Institucí touto měli se státi noví královští rychtáři v královských i věnných městech v Čechách, zřízení pravděpodobně tak, aby byli obdobní královskému zástupci (Anwalt) v městské radě ve Vídni, jenž tam fungoval již od r. 1401, ale jehož pravomoc byla od r. 1526 značně zesílena.“⁵² Rychtáři měli na starosti soudní, správní a policejní záležitosti. V první instrukci vydané 8. října 1547 byly stanoveny hlavní kompetence pro královské rychtáře. Rychtář skládal přísahu králi, zasedal v městské radě a byl podřízen královskému hejtmanovi. Měl sledovat jednání městské rady a pokud se mu zdálo, že radní jednají proti panovníkovi, měl právo jednání přerušit. Na konšelském soudu dohlížel na dochvilnost konšelů a dbal na to, aby nebyla promlčena žádná královská pokuta. Z policejní oblasti měl na starosti trestání projevů, které směřovaly proti králi a řádné trestání zločinců. „O zřízení královských rychtářů v královských městech venkovských bylo rozhodnuto již v září 1547 a instrukce jim byla vydána již 17. ledna r. 1548.“⁵³ V královských venkovských městech měl královský rychtář stejnou funkci jako ve městech královských a věnných. Pokud rychtář narazil na případ, se kterým si nevěděl rady, měl se obrátit na českou komoru. Česká komora také dosazovala nové rychtáře na uvolněná místa. „Královští rychtářové, jimiž mají býti jmenovány vždy jen osoby zachovalé, bohabojné a bezúhonné, mají skládati přísahu poslušnosti a věrnosti králi do rukou české komory, jíž jsou na místě králově podřízeni.“⁵⁴ Královští rychtáři byli povinni veškeré zaznamenané prohřešky proti králi hlásit české komoře. 31. srpna 1619 bylo usneseno, že bude funkce královských rychtářů zrušena. Po bitvě na Bílé Hoře byli ale rychtáři opět dosazeni na svá místa. Jejich pozice byla ještě více posílena a jejich vliv vzrostl.

⁵² František ROUBÍK, *Královští rychtáři v pražských i jiných českých městech v letech 1547 až 1783*, Sborník příspěvků k dějinám hlavního města Prahy 6, 1930, s. 265.

⁵³ TAMTÉŽ, s. 267.

⁵⁴ TAMTÉŽ, s. 269.

Podle císařského rozhodnutí z roku 1621, byly rychtářům odevzdány do správy všechny statky a důchody měst, které se zúčastnily odboje. Pro toto zabavení majetku stačilo, aby se odboje zúčastnili pouze purkmistři nebo konšelé žijící ve městě. „Stíhající nekatolíky a zabírajíce jejich statky, jakož i spravující z ústřední moci opuštěné emigrantské statky, dbali královští rychtáři většinou více osobního obohacení než královských zájmů.“⁵⁵ Právě v nové instrukci z roku 1622 bylo ustanoveno, že královští rychtáři měli přezkoumat obecní důchody a účty, měli pořídit inventáře obecního jmění. To vše předkládali české komoře, pod jejíž správou opět spadali. Správu obecních příjmů vykonávali rychtáři až do roku 1628. Tehdy bylo na prosby měst nařízeno rychtářům, aby vrátili městům správu nad jejich statky. Rychtáři ale měli stále dohlížet na městské hospodářství, a pokud by zjistili nějaké nerovnosti, měli to opět nahlásit české komoře. Dále pak zůstala rychtářům povinnost spravovat opuštěné a emigrantské statky až do jejich prodeje. 10. listopadu 1745 došlo ke zrušení české komory a k převedení její agendy a královských rychtářů pod české místodržitelství. Roku 1753 došlo k vydání generální instrukce, která byla sestavena podle instrukcí předchozích. Byl stanoven postup při obsazování prázdných míst, rychtáři nadále dohlíželi na pořádek ve městě, zabráňovali eventuálním spiknutím apod. Generální instrukce platila až do zrušení královských rychtářů. K definitivnímu zrušení úřadů královských rychtářů došlo v roce 1783.

Mimo úřad královských rychtářů byl během třicetileté války v některých vrchnostenských městech vytvořen úřad vrchnostenských (hraběcích) rychtářů. Hraběcí rychtáře si dosazovala vrchnost ve svých poddanských městech podle vzoru královských rychtářů. Hraběcí rychtáři plnili stejné úkoly jako rychtáři královští v královských městech. „V tomto případě královská moc hájila výhradní právo na rychtáře ve městech, v hraběcích rychtářích viděla překročení vrchnostenské pravomoci a dovolovala nakonec od roku 1692 prostřednictvím krajských úřadů takové orgány ve městech jen jako aktuáry, panské zástupce, Sachanwälte; fakticky šlo jen o titulární změnu.“⁵⁶ V některých městech však hraběcí rychtáři přetrvávali i po tomto výnosu a byli zrušeni až josefínskými reformami ve druhé polovině 18. století.

⁵⁵ František ROUBÍK, *Královští rychtáři*, s. 273.

⁵⁶ Zdeňka HLEDÍKOVÁ – Jan JANÁK – Jan DOBEŠ, *Dějiny*, s. 222.

3.5. VRCHNOSTENSKÉ INSTRUKCE

Jak již název napovídá, pocházela tato nařízení od vrchnosti. Vznik vrchnostenských instrukcí byl umožněn až po rozvinutí velkostatku a jeho organizování. Ve chvíli, kdy majitel nestačil řídit správu svého panství, si najal úředníka, který mu pomáhal s jeho vedením. Instrukce vznikaly v různých dobách a tak můžeme na obsahové formě pozorovat vývoj vztahu mezi pánem a úředníkem. Tyto normy však nebyly určeny pouze pro jednotlivce, ale také byly vydávány normy, které si všímaly měst a jejich správy. Pro větší přehlednost je zde uvedena tabulka, ve které jsou uvedeny příklady toho, jak vypadaly instrukce ve starší době (15. a 16. století) a jak v pozdější době (17. a 18. století).

Tabulka 2. Rozdíl mezi starší a pozdější dobou

STARŠÍ DOBA (15. A 16. STOLETÍ)	POZDĚJŠÍ DOBA (17. A 18. STOLETÍ)
Instrukce byly psány v humanističtějším stylu vůči úředníkům	Instrukce byly psány odměřeněji
Pán psal instrukce z vlastních zkušeností	Pán nařídil sepsání instrukcí (většinou na návrh regenta, hejtmana nebo jiného úředníka)
Instrukce, které vycházely, byly originální	Většina vydaných instrukcí byla převzata z dřívější doby. Buď zde bylo něco doplněno nebo pozměněno

V 15. a 16. století sice ještě pán mohl své panství spravovat sám, ale i přesto ho okolnosti donutily vydávat svým úředníkům určité návody (zřízení neboli instrukce). Z této starší doby však mnoho takových návodů nezůstalo dochováno. Z 15. století můžeme uvést několik písemností, které mají formu instrukce, ale první skutečně zachova-

né instrukce pocházejí prokazatelně až z roku 1525. Jedná se o zřízení Vojtěcha z Pernštejna pro panství Pernštejn i Litice a Pardubice. Další dvě staletí byla různá nařízení vydávána ve velkém počtu. „Instrukce se stala nepostradatelným dokumentem. Vydávaly se stále, na každém panství, a často se opakovaly, opisovaly se, sháněly a vypůjčovaly se cizí instrukce, v nich se škrtilo a doplňovalo, dávány byly každému novému úředníku, vyhlašovány slavnostní formou“.⁵⁷ Vrchnost vydávala tyto normy na svých panstvích a následně prosazovala jejich dodržování. „Při pokusu o bližší charakteristiku vrchnostenských instrukcí lze rozlišit tři hlavní okruhy písemností, které se navzájem lišily mírou obecnosti či naopak konkrétností jednotlivých ustanovení reagujících na určitou společenskou realitu, jíž bylo podle mínění vydavatelů instrukcí třeba od základu změnit či alespoň v pozitivním smyslu ovlivnit.“⁵⁸ Toto dělení vrchnostenských instrukcí není jediným způsobem jejich rozřazování. Existuje mnoho kritérií, podle kterých lze instrukce členit, například podle jejich obsahu, formální stránky atd.

Nejčastěji se instrukce formulovaly v obecném duchu. Patřila sem nařízení jako zákaz hraní hazardních her, zákaz smilstva a výtržností nebo nařízení, která se zabývala záležitostmi každodenního běhu života (ochrana před požáry, nařízení týkající se nemocí, obezřetnost při styku s neznámými lidmi). Dále se můžeme seznámit s instrukcemi, které se zabývaly prodejem dobytka, návštěvou krčem v okolí (to znamenalo utrácení peněz na cizím panství).

K dalšímu druhu norem řadíme předpisy, které reagovaly na specifickou realitu celospolečenského rázu. „Typickým příkladem mohou být ustanovení vydávaná v pobělohorském období v souvislosti s rekatolizačním úsilím jednotlivých vrchností. Poddaným se zde ukládá povinnost v určité lhůtě konvertovat a zpravidla je pamatováno i na sankce vůči těm, kteří by se příslušné instrukci nepodřídili.“⁵⁹

Posledním druhem vrchnostenských instrukcí byly normy týkající se různých výnosů, které reagovaly na specifickou momentální realitu určitého panství. Patřila sem různá omezení pro poddané, kteří se něčím provinili. „Modelovou situací mohou být

⁵⁷ Václav ČERNÝ, *Hospodářské instrukce*, s. 14.

⁵⁸ Marie KOLDINSKÁ, *Norma nebo ideál? Obraz vrchností a poddaných ve světle vrchnostenských instrukcí 16. a počátku 17. století*, in: Marie Koldinská – Alice Velková (edd.), *Historik zapomenutých dějin. Sborník příspěvků věnovaných prof. Dr. Eduardu Maurovi*, Praha 2003, s. 190.

⁵⁹ TAMTÉŽ.

postihy za poddanské rebelie, jež měly dolehnout na veškeré obyvatelstvo příslušného panství (tedy nikoli jen na přímé vůdce vzpoury, potrestané zpravidla podstatně přísněji) – a měly tudíž sloužit i jako výstraha těm, kteří se prozatím ničeho nedopustili.“⁶⁰

Vrchnostenské instrukce mohly být jednoduché nebo souhrnné. Jednoduché normy platily pro jednoho úředníka, souhrnné normy byly pro všechny vrchnostenské úředníky. Kromě toho existovaly sbírky instrukcí. Ty vznikaly tak, že si vrchnost opatřila některé cizí instrukce nebo instrukce z vlastních panství, které byly poté spojeny dohromady. Právě takovým způsobem vznikaly sbírky norem.

Instrukce vydávané vrchností měly sloužit k nastolení a udržení pořádku mezi lidmi. Udávaly pravidla a vytvářely jakýsi řád, který vymezoval hranice povoleného a zakázaného chování a jednání. Pán „[z] titulu svého urozeného původu je vyvolen a předurčen k tomu, aby dokázal kvalifikovaně posoudit, co je vhodné a dobré pro jeho poddané, a jaké zásady tudíž mají být určující pro běh jejich životů.“⁶¹ Jako prostředníci mezi vrchností a poddanými sloužili vrchnostenští úředníci. Na některých panstvích byla vytvořena hierarchie osob, ke kterým měli možnost se odvolat nespokojení poddaní. „Jeho cesta měla zpravidla směřovat od konšelů a rychtáře přes úředníky příslušného panství až k samotné vrchnosti – ovšem jen v tom případě, kdy dotyčný nenalezl zastání u nižších instancí.“⁶² Vrchnostenští úředníci měli právo zasahovat do řešení nejrůznějších sporů mezi poddanými, a tak se stali součástí každodenního života na panství. Zároveň však vrchnostenské instrukce varovaly nepovolané osoby před zásahem do těchto sporů.

Zvláštním druhem instrukcí byly instrukce měsíční. V nich byla podle jednotlivých měsíců rozepsaná práce pro jednotlivé úředníky. Bývaly oblíbenější než obyčejné instrukce, protože byly jasné, přehledné a stručné. Při poradách, které se konaly každý týden, z nich hejtman určoval postup prací. Ke každému měsíci v roce zde bylo napsáno, co a jakým způsobem se mělo udělat. Tyto instrukce mohou sloužit jako pramen ke studiu činnosti v kanceláři a na dvoře během celého roku. Jsou zachovány samostatně (měsíční brtnická z roku 1660) nebo jako část celých instrukcí, zvláště v tištěných příručkách.

⁶⁰ Václav ČERNÝ, *Hospodářské instrukce*, s. 14.

⁶¹ Marie KOLDINSKÁ, *Norma*, s. 191.

⁶² TAMTÉŽ, s. 193.

Zatímco ve městech existovaly městské kanceláře k vydávání listin, pro vrchnosti pracovaly vrchnostenské (či panské) kanceláře. Od přelomu 15. a 16. století začala vrchnost důkladněji provádět evidenci poddanských povinností, pohybu poddanské půdy, vydávat vrchnostenské instrukce. Právě k této činnosti sloužily panské kanceláře.

Vrchnost ovlivňovala dění ve městech dvěma způsoby. Prvním bylo udělování a vydávání privilegií. Druhý způsob spočíval ve vydávání instrukcí, mezi které patřily i poddanské a čelední řády, hospodářské instrukcí apod.

Privilegia byly listiny, které vydávala vrchnost a propůjčovala jimi příjemci zvláštní oprávnění nebo výsady (stavovská, městská, cechovní a další). V každém městě však mohla mít vrchnost trochu odlišné pravomoci, jako například v Kamenici nad Lipou po porážce českého stavovského povstání. „Zásahy vrchnosti byly umožněny tím, že podle jejího názoru, který vycházel z oficiálního stanoviska císařského dvora, město v době stavovského povstání ztratilo veškerá starší privilegia.“⁶³ Takto přišlo město například o právo vařit pivo, což byl jeden z nejvíce výdělečných oborů. V této době měli právo vařit pivo i měšťané, ale pouze půl varu jednou do roka. Nová privilegia mohla města získat pouze tak, že jim je vrchnost opět potvrdila. Někdy se stalo, že s potvrzením nových privilegií vrchnost nespěchala a vzniklé situace využila k úpravě poměrů ve městě (například Kamenice nad Lipou). Vrchnost si byla plně vědoma toho, že co nebylo v privilegiu zapsáno, jakoby neexistovalo. A dokázala toho plně využít. Ačkoliv uznala, že měšťané měli před povstáním svá privilegia, nová privilegia většinou pozměnila tak, aby více vyhovovala nárokům vrchnosti. A tak se stalo, že se v Kamenici opět vařilo pivo, ale tentokrát ho vařila vrchnost. „Vrchnosti se snažily měšťany svých poddanských měst stlačit na úroveň ostatních poddaných a v řadě případů dosadily po vzoru panovníka do městských rad svých poddanských měst své zástupce – knížecí či hraběcí rychtáře.“⁶⁴ Tím došlo ke zhoršení vztahu mezi poddanými a jejich vrchností. Vrchnost začala ve svých městech budovat centra průmyslové výroby a většinu příjmů používala k plnému ovládnutí městské správy. Docházelo tak ke konfliktům mezi vrchností a státními úřady a mezi měšťany a “obyčejnými“ obyvateli. Ti se nemohli, na rozdíl od měšťanů, podílet na správě města. Ke konci 18. století pozbývala městská privilegia svého významu, protože odporovala některých obecným předpisům.

⁶³ Irena KRČILOVÁ – Zdeněk MARTÍNEK – Lenka MARTÍNKOVÁ (edd.), *Práva a privilegia města Kamenice nad Lipou 1462 – 1798*, Pelhřimov 2004, s. 34.

⁶⁴ Jindřich ŠEBÁNEK – Zdeněk FIALA – Zdeňka HLEDÍKOVÁ, *Česká diplomatika*, s. 293.

Nařízeními vrchnosti upravovaly dění ve městě. Vydávaly je z vlastní vůle nebo na popud poddaných. Z vlastní vůle většinou vrchnost upravovala dění ve městě, které se týkalo správy, politiky a různých hospodářských činností. Nařízení byla většinou vydávaná určité osobě, například rychtáři, purkrabímu, šafáři, pekařům apod. Jako příklad může sloužit instrukce pro město Velká Bíteš.⁶⁵ Na druhé straně si poddaní mohli u vrchnosti podat žádost o vydání nového nařízení, jako v případě města Soběslav. Soběslav si zažádala u Viléma z Rožmberka o zrušení placení posudného.⁶⁶

Vrchnostenské instrukce obsahuje také hospodářská kniha, která je blíže popsána v následující kapitole.

⁶⁵ Josef KALOUSEK (ed.), *Řád města Veliké Býteše nařízený od vrchnosti*, s. 164.

⁶⁶ Josef KALOUSEK (ed.), *Řády*, s. 165-166.

4. HOSPODÁŘ JANA BRTVÍNA Z PLOSKOVIC

A MIKULÁŠE ČERNOBÝLA

Jako doplněk předcházející části této práce mohou sloužit dobové tisky nebo literatura týkající se tématu. Z dobových tisků lze jmenovat knihu *O rybnících*⁶⁷ od Jana Skály z Doubravky (Dubravius), *Regiment správy ovčího dobytka* z pera Alše Knoblocha z Pirnsdorfu, *Knihy hospodářské* od jezuitského ekonoma Kryštofa Fišera či několik knih věnovaných pěstování vína, vaření piva nebo chovu koní. Z literatury, která se dobové hospodářské literatuře věnovala, lze zmínit výše citovaná díla od Josefa Kalouska a Václava Černého a dílo Josefa Petráňe *Dějiny hmotné kultury*.⁶⁸ Tisky s hospodářskou tematikou bývají většinou řazeny mezi nepravé instrukce. Mezi ně patří tištěné návody a rady o správě panství a rozličné tiskoviny týkající se správy a řízení určité instituce. A právě jednu z takových tištěných knih bych chtěla představit v této kapitole.

Většina dobových hospodářských tisků, které jsem zmínila v předchozím odstavci a jimž byla dosud věnována pozornost, se soustředila na témata spjatá s hospodařením na šlechtickém velkostatku. Kromě nich ale vycházely také knihy, jež se soustředily na správné vedení domácnosti a její správu. Tato literatura, které se zatím v českém prostředí dostalo spíše okrajové pozornosti, bývá v německém prostředí označována jako Hausväterliteratur. Většinou se jedná o tištěné prameny různých formátů, které jsou uloženy ve větších evropských knihovnách.⁶⁹ Tyto prameny stavějí do popředí majitele domu, jeho povinnosti vůči vrchnosti a zobrazují chod domácnosti. Vedle těchto částí se zde také můžeme setkat s pasážemi, které obsahují zmínky o mravnosti a etice, o obchodu a penězích, o hornictví a o dalších tématech. Jsou zde zmíněny právě proto, že tyto písemnosti byly vydávány jako příručky nebo rádcové.

Ve své bakalářské práci popisuji knihu Jana Brtvína z Ploskovic *Hospodář, knížka velmi užitečná, zavírajíc v sobě předně navedení života křesťanského, jakby ti, kterýž v světě nad jinými panují sami sebe i sobě poddané spravovati měli. Potom grun-*

⁶⁷ Jan SKÁLA z Doubravky (Dubravius), *De piscinis*, Vratislav 1547.

⁶⁸ Josef PETRÁŇ, *Dějiny hmotné kultury* II, Praha 1997.

⁶⁹ Alexander SPERL, *Hausväterliteratur*, in: Josef Pauser – Martin Scheutz – Thomas Winkelbauer (edd.), *Quellenkunde der Habsburgermonarchie (16.–18. Jahrhundert)*, Wien 2004, s. 427.

tovní správu a pořádek všelijakého hospodářství zvláště při panstvích a zbožích potřebná pánům, kterýž veliké statky na zemi mají.⁷⁰ (Příloha 1.)

Tato kniha se skládá ze dvou částí. První sepsal Jan Brtvín z Ploskovic a druhou Mikuláš Černobýl. Dílo Jana Brtvína *Knížka, jež dvě stránky v sobě držela, o způsobu a životu křesťanském a o pořádku s strany hospodářství*⁷¹ byla samostatně vydána roku 1535. Kniha Mikuláše Černobýla *Zpráva jednomu každému pánu velmi užitečná, kterák statek svůj i úředníky své řídit, spravovati i k nim dohlédati má, též také úředník kterák se jedenkaždý při svém úřadě zachovati má*⁷² poprvé vyšla v roce 1538. (Příloha 2.) V jednom svazku vyšly roku 1587 z tiskařské dílny Daniela Adama z Veleslavína pod názvem *Hospodář, knížka velmi užitečná, zavírajíc v sobě předně navedení života křesťanského, jakby ti, kterýž v světě nad jinými panují sami sebe i sobě poddané spravovati měli. Potom gruntovní správu a pořádek všelijakého hospodářství zvláště při panstvích a zbožích potřebná pánům, kterýž veliké statky na zemi mají*, kde Černobýlovo dílo bylo doplňkem díla Brtvínova.

Jan Brtvín z Ploskovic se narodil kolem roku 1550, byl rožmberským písařem v Drchslavicích a ve své době byl považován za zemědělského odborníka.

Mikuláš Černobýl se narodil v roce 1495 v Žatci. Studoval svobodná umění ve Witemberku, kde také v roce 1518 studium dokončil. Po návratu do Žatce se stal rektorem tamní městské školy. U tohoto povolání však nezůstal. Na konci 15. století nahradil ve funkci městského písaře Valentina Meziříčského. Jeho kariéra však tímto postem neskončila. Mikuláš Černobýl se stal radním a brzy poté také primátorem města Žatce. V roce 1547 za prvního protihabsburského odboje, k němuž se připojila některá královská města, se Černobýl i s měšťany postavil na stranu odbojných stavů. Císař Ferdinand I. chtěl ve městě přenocovat, ale Černobýl byl ochoten vpustit pouze císaře s nejbližším doprovodem. Dotčený císař se proto městu vyhnul a Mikuláše Černobýla poslal do vyhnanství. Jeho vyhnanství však netrvalo dlouho, protože se za něj u císaře přimluvili přátelé, a tak mu byl trest odpuštěn. Mikuláš se tak mohl opět vrátit do žateckého primátorského křesla. V Žatci zůstal až do své smrti v roce 1556.⁷³

⁷⁰ Jan BRTVÍN z Ploskovic, *Hospodář*.

⁷¹ Jan BRTVÍN z Ploskovic, *Knížka*.

⁷² Mikuláš ČERNOBÝL, *Zpráva*.

⁷³ <http://encyklopedie.seznam.cz/heslo/234625-cernobyl>; <http://www.zatec.cz/pruvvyv4.php>

Kniha Jana Brtvína z Ploskovic je věnována Janu Labounskému z Labouně. Dělí se, kromě předmluvy a závěru, na dvě části. První část se zabývá křesťanským životem, druhá hospodářstvím. Část zabývající se způsobem křesťanského života je rozdělena do čtyř kapitol. Oblast věnující se hospodářství je rozdělena do šesti kapitol. Jako výchozí bod sloužila spisovateli Bible. V knize jsou ukázky z různých evangelií a dalších částí Bible, které autor použil jako podklad pro to, jak by měl podle něho vypadat “správný“ křesťan.

První část knihy Jana Brtvína z Ploskovic se věnuje člověku a jeho chování. Obsahuje návody jak žít, abychom byli dobrými křesťany, a jak se máme chovat k lidem kolem sebe. „Každému člověku, kterýž křesťanem, netoliko slovem, ale i skutkem býti chce, potřebí jest: aby se v tom slovem Božím, a ne moudrostí světskou, aneb sám svou hlavou spravoval.“⁷⁴ Těmito slovy začíná první kapitola první části. Jako průvodce životem měla sloužit každému křesťanu Bible, která v sobě obsahovala poučení a návody k pravému a správnému životu. Bible neboli Písmo svaté, byla podle Brtvína vydána pro lidi z Boží lásky. Proč by se jinak Bůh staral o blaho lidí a jejich spasení? Snažil by se pomocí svých pomocníků sepsat zákony pro početný život? Ačkoliv Bible byla nejčastěji zastoupenou knihou v raně novověkých měšťanských domácnostech, ne každý v ní podle Brtvína uměl číst. Bibli mnozí znali pouze z výkladu a kázání svých duchovních nebo z hromadného předčítání. Ke čtení si raději vybírali knihy jednodušší a takové, které se jim více líbily. A věděl to i Jan Brtvín z Ploskovic, který na to ve své knize poukázal. „A mnohý, než by sobě v zákoně svatém čítal, raději v ledajakých kronikách a vymyšlení lidském neužitečném čítá, a více sobě oblibuje to, což tělu libo, nežli což by se tělu i duši hoditi mohlo.“⁷⁵ Proč bychom podle autora měli číst jiné knihy, když v Bibli najdeme vše, ať už od toho, jak máme ctít našeho stvořitele až po to, jak se máme chovat k sobě navzájem.

Proto ani hospodář se neměl chovat povýšeně a zle ke své čeládce, protože kde je dobrá nálada, tam jde práce lépe od rukou. Je známo, že se lépe pracuje ve dvou, protože ti dva si pomáhají. Proto Písmo obsahuje doporučení, aby hospodář měl ženu, která mu bude oporou. „Padne-li jeden, pozdvihne ho druh jeho. Běda samotnému, nebo padne-li, nemá tovaryše, kterýž by ho pozdvihl.“⁷⁶ Už z tohoto důvodu bylo lepší mít muže

⁷⁴ Jan BRTVÍN, *Hospodář*, s. 1.

⁷⁵ TAMTÉŽ, s. 2.

⁷⁶ TAMTÉŽ, s. 4.

nebo ženu. Samozřejmě, že nebylo zakázáno žít sám, ale v tomto případě bylo nutné dodržet celibát a bránit se smilstvu. Manželství bylo uznávanou institucí, ve které má hlavní slovo muž. Ten svoji ženu chránil a živil. Ona mu to oplácela tím, že se chovala slušně a tak, aby svého muže nepohoršovala a před ostatními lidmi neponižovala. „Nebo není muž z ženy, ale žena z muže.“⁷⁷ Podle Jana Brtvína z Ploskovic byla role ženy v tehdejší domácnosti jasně daná. Žena se starala o chod domácnosti, ať už se to týkalo vaření, uklízení nebo výchovy dětí. Musela se chovat tak, aby nezahanbovala svého manžela, oblékat se střídavě a nechovat se vyzývavě.

V této kapitole se nezapomněl autor zmínit o dětech a jejich výchově. Rodiče je měli vést k víře v Boha, k poslušnosti a neměli se bát děti trestat, pokud provedli něco, co nebylo slušné nebo vhodné. „Neodjímej od dítěte svého kázně: nebo umrskáno jsouc metlou, neumře. Budeš-li je metlou mrskati, duši jeho z pekla vytrhneš.“⁷⁸ Sám Brtvín zde zmiňuje, že je lepší mít jedno bohabojné dítě, než jich mít pět bezbožných. Pokud měl otec syna, který byl bezbožný, kradl nebo vraždil, zahanbil tak celou rodinu. Dcera, která byla “hodná“ a pobožná, se snadno vdala, ale pokud tomu bylo naopak, musel ji živit její otec, protože si ji nikdo nevzal a ona tak zůstala “na krku“ svému otci. A kdyby byla dívka všetečná a divoká, zahanbovala by tak nejen svého otce, ale i svého případného manžela. Z výkladu Jana Brtvína z Ploskovic vyplývá, že na dcery měli otcové dávat větší pozor než na syny, protože dívky byly více náchylné ke všem možným svodům. Každé dítě také mělo – podle Desatera – ctít své rodiče a chovat se tak, aby je nezahanbovalo. „Ale pak oznamuje Duch Boží, jak by se synové a dcery k rodičům svým chovati měli, aby jim byly ne k zármutku, ale ku potěšení a požehnání zaslíbeného dojití mohli.“⁷⁹ Když rodiče dospěli do věku, kdy nebyli schopni postarat se sami o sebe, měly si děti uvědomit, že to byli právě oni, kteří je živilí a bránili před nástrahami světa, a jejich péči a lásku jim za to měly oplatit.

Druhá kapitola zkoumaného tisku se věnuje rozdílu majetku mezi lidmi. Protože to, že na světě existují bohatí a chudí, byl boží záměr. Podle Brtvína měli bohatí lidé svůj majetek užívat k velebení Pána a k pomoci ostatním lidem. Měli se dělit s chudými, protože nikdy nevěděli, co se může stát a kdy budou potřebovat pomoc právě oni. Je to jako jedna stará moudrost – za peníze si člověk zdraví, štěstí a přátele nekoupí. „Lépe

⁷⁷ Jan BRTVÍN, *Hospodář*, s. 5.

⁷⁸ TAMTÉŽ, s. 12.

⁷⁹ TAMTÉŽ, s. 17.

jest býti chudým, a míti tělo čerstvé a zdravé, nežli bohatým býti a neduživým. Zdravým a čerstvým býti, lepší věc jest nežli zlato; zdravé tělo dražší jest nad všeliké zboží.“⁸⁰ Proto i chudý člověk může být leckdy šťastnější než ten bohatý. Sám Jan Brtvín z Ploskovic si zde pokládá několik otázek. Kdo se lépe vyspí? Člověk, který má strach, aby ho ve spánku někdo neokradl, nebo člověk, který ví, že nemá o co přijít? Ale na druhou stranu je potřeba myslet na stáří. Nějaká ta záloha by nám měla zůstat, abychom “na stará kolena“ nebyli odkázáni na pomoc vlastních dětí či společnosti a měli své peníze na obživu.

Ve třetí kapitole se autor věnoval čtyřem ctnostem, které by měl mít každý správný pán nebo osoba, která by chtěla “velet“ svým podřízeným. Dále se pak zabýval vdovami, sirotky a služebnictvem. Ctnostmi byla opatrnost (moudrost), velkomyslnost, zdrženlivost (střídmost) a spravedlnost. Kdo by chtěl mít za ctnost moudrost, musel o ni žádat u Boha se slovy: „Pane Bože, dejž služebníku svému srdce rozumné, aby soudil lid tvůj, a aby rozeznal mezi dobrým a zlým. Nebo kdo bude moci souditi tento lid tvůj tak mnohý.“⁸¹ Kdo tuto vlastnost získal, měl si jí vážit a radit ostatním podle svého nejlepšího vědomí a svědomí. Také bylo důležité, aby dotyčný znal dějiny, protože právě z chyb se lidé učí. Velkomyslnost měla především patřit osobám, které byly někomu nadřízené. Právě tito lidé museli mít trpělivost, protože snášeli různé výmysly ostatních. „Nebývej kvapný k hněvu, nebo hněv v lůnu blázna odpočívá.“⁸² Pokud někdo měl nepřítel, měl být i k němu trpělivý. Ne nadarmo platí, že přátele máme mít blízko, ale nepřátele ještě blíž. A pokud se nám blízký přítel svěří s tajemstvím, v žádném případě ho nesmíme vyzradit, protože to by byla zrada. „Nebo co sobě nechceš, nečiň toho jinému.“⁸³ Další ctností byla střídmost. Člověk musel být střídmý, protože opilství a obžerství vede k chudobě. Různé slasti týkající se jídla a pití podle autora odvádí člověka od moudrého přemýšlení a svádí ho k hříchu. Ani víno se nesmělo pít ve velkém množství. Pokud se pilo v menším množství, tak obveselovalo tělo i duši. „Kteříž se vínem zpíjí, nepamatují ani na přátelství, ani ne bratrství, ale po malé chvíli zchápají meče.“⁸⁴ Poslední ctností byla spravedlnost. Netřeba vysvětlovat, že jenom spravedlivému člově-

⁸⁰ JAN BRTVÍN, *Hospodář*, s. 24.

⁸¹ TAMTÉŽ, s. 35.

⁸² TAMTÉŽ, s. 41.

⁸³ TAMTÉŽ, s. 42.

⁸⁴ TAMTÉŽ, s. 45.

ku se dobře daří. Ale i zde platí, že všeho moc škodí. „Nebývej příliš spravedlivým, ani příliš moudrým, aby nepřišel na zkázu.“⁸⁵

Na dalších, necelých dvou stránkách, se autor věnuje péči o vdovy a sirotky. „Každý pán i úředníci mají o takové lidi zvláštní péči míti, aby se jim v ničemž neubližovalo.“⁸⁶ Pokud někdo vdovám nebo sirotkům jakkoli ukřivdil, byl po zásluze potrestán. Protože právě takovéto osoby chrání, podle Brtvína, sám Bůh. „Chovej se k sirotkům jako otec a k matkám jejich jako hospodář jejich: tak zase budeš milý syn nejvyššího a on milovati bude tebe více, než-li vlastní matka tvá.“⁸⁷

Na konci této kapitoly věnoval autor několik stran služebníkům. Stejně tak, jako se měli páni chovat ke svému služebnictvu, tak se také mělo služebnictvo chovat ke svému pánovi. Pokud měl pán pracovitého a oddaného čeledína, měl za něho být vděčný, měl mu za jeho služby platit včas a řádně. „Nenakládej zle a ukrutně se služebníkem věrným a dělníkem pilným. Miluj služebníka dobrého a nečiň mu překážky, kdyby mohl k svobodě přijíti.“⁸⁸ Autor zde poukazuje na to, že za dobrého a věrného služebníka měl být pán vděčný, měl ho chránit, aby byl v pořádku a mohl i nadále dobře sloužit. Stejně tak neměl pán při jednání se služebnictvem zapomínat na čtvrtou ctnost, kterou měl mít – spravedlnost. „I mají také služebníci vyšší i nižší jiné písmo, jak by se měli ke svým pánům chovati a jim věrně sloužiti.“⁸⁹ Podle této příručky měli služebníci poslouchat nařízení svých pánů, měli mít respekt, nesměli odmlouvat a svého pána okrádat. Měli sloužit poctivě s vědomím, že to nedělají pouze pro svého pána, ale také pro Krista. „Protož na vůli jest každému od Boha dáno, aby činil na tomto světě což se komu líbí, neb Bůh žádného k ničemuž mocí nenutí.“⁹⁰

Poslední, čtvrtá kapitola nazvaná, „Rada Šalamouna, krále Izraelského z knih jeho kratičce sebraná a k naučení nás všech tuto položená“⁹¹, se zabývá především radami krále Šalamouna. Tyto rady se zabývají správným chováním lidí, toho jak využívat své vědomosti popřípadě jak zacházet s dary, které nám dal Bůh do vínku. Nic na

⁸⁵ JAN BRTVÍN, *Hospodář*, s. 59.

⁸⁶ TAMTÉŽ, s. 60.

⁸⁷ TAMTÉŽ, s. 61.

⁸⁸ TAMTÉŽ.

⁸⁹ TAMTÉŽ, s. 62.

⁹⁰ TAMTÉŽ, s. 66.

⁹¹ TAMTÉŽ, s. 67.

světě se neděje bez důvodu. Bůh některé lidi obdaruje a ti si mají uvědomit, že obdrželi „věc“, kterou si nemají nechat jen pro sebe, ale mají ji využít pro konání dobra a pro pomoc ostatním. Dále je zde zmíněno to, že se máme chovat tak, abychom šli příkladem i ostatním lidem.

Druhá část knihy Jana Brtvína z Ploskovic se zabývá hospodářstvím. Obsahuje šest kapitol, ve kterých se skrývají návody ke správnému vedení panství. Jsou zde uvedena práva a povinnosti úředníků a jim podřízených lidí.

První se věnuje pánům a „najímaní“ úředníků do pracovního poměru. „Kteříž pak páni zámky své a panství mají, těm chtějí-li hospodářství dobře držeti, potřebí jest předkem úředníka bohabojícího, přitom k lidem i k hospodářství rozumného a bedlivého míti, aby s užitkem a ne se škodou hospodařil.“⁹² Pokud pán vlastnil několik panství, měl si pořídit hejtmana, který by ho ve správě zastoupil a vypomohl mu. Při nástupu hejtmana a ostatních úředníků byl pán povinen seznámit všechny se svými požadavky, které podřízení museli po celou dobu služby dodržovat. Zároveň by měl jmenovaného hejtmana na každém panství představit. Pokud se někdo proti hejtmanovi postavil, byl veřejně potrestán, aby si to už nikdo jiný nedovolil.

Zbývajících pět podkapitol obsahuje práva a povinnosti hejtmana a úředníků, jako například kuchmistra, kuchařů, řezníka, klíčníka apod.

Druhá kapitola se opět věnuje hejtmanovi, ale tentokrát se zabývá jeho povinnostmi. Hejtmanovy povinnosti spočívaly ve vedení inventáře, podrobné znalosti služebnictva a také všeho, co se na panství nacházelo, ať už to byly pastviny, rybníky, pole, pivovary, potoky, řeky atd. Hejtmanovi podřízení byli povinni podávat mu informace o dění na panství, o počtu vypěstovaných plodin a o přírůstku domácích zvířat. Hejtmané měli také na starosti dohled nad platy úředníků. Autor se zde také zmiňuje o dědičných platech. Na každém panství existoval registr, ve kterém byla zaznamenána všechna města, městečka a vesnice na panství a daň, kterou platila svému pánovi. „Měli-li by v městečku aneb v které vesnici nač jaké výsady, aneb obdarování na jakých listech od předků téhož pána, necht' by to ukázali, a žádali-li by při tom zachování býti, nemá se jim toho rušiti, než raději k tomu přičiniti, aby se jim to od toho pána potvrdilo.“⁹³ Do těchto register se zapisovaly také rybníky, louky, pastviny, mlýny a pily, které spadaly

⁹² JAN BRTVÍN, *Hospodář*, s. 74.

⁹³ TAMTÉŽ, s. 82.

pod celé panství. „Při témž městečku aneb některé vesnici, jsou-li jací rybníci panští, jak velicí aneb malý, kaž je zejména do týchž ložních register vepsati a co se do kterého mnoho-li kop na kapry sází, zase do kterých co na výtah aneb na tření a jak se jich všech každého roku užívati může.“⁹⁴ Jan Brtvín z Ploskovic zde také nezapomněl popsat gruntovní a sirotčí registra.

Třetí kapitola druhé části knihy Jana Brtvína z Ploskovic se věnuje podřízenému úřednictvu. Jsou zde povinnosti kuchmistra, kuchařů, řezníků, pekařů, sladovníků, rybářů apod. Každá profese na zámku je zde popsána i s povinnostmi, které k ní náležejí. „Pekař co se kdy ze mlýna, který týden jaké mouky do pekárny přijme, a zase po kolika stryších chleba speče a klíčnicku dá, to v neděli před úředníkem oznamuj, ať se zapíše.“⁹⁵ Mezi sladovníkovy povinnosti patřilo zapisování týdenní spotřeby ječmene a množství uvařeného piva. Sladovník musel být v práci střízlivý a bedlivý, nesměl ředit pivo a ani ho jinými způsoby šidit. Fišmistr měl dávat pozor, aby nikdo nekradl ryby z rybníka a aby byly hráze všech rybníků na panství v pořádku a nehrozilo tak jejich protržení. Také musel dbát na včasné vypuštění násady do rybníka, na jarní a podzimní výlovy, následující prodej ryb a na umístění neprodaných ryb do sádek. Tímto způsobem jsou zde vyjmenovány povinnosti všech profesí zastoupených na panství.

Chování úředníků k lidem je námětem čtvrté kapitoly. Jedná se především o oblast soudnictví. Je zde popsán postup při zahájení soudu, jak se při něm měli chovat konšelé, jejich přísaha atd. „A tento soud hájím Boží mocí, jeho milostí, pána našeho mocí, pána úředníka mocí, rychtářskou i konšelskou mocí. A k tomuto ctnému soudu připovídám všecku uctivost a spravedlivost.“⁹⁶ Konšelé museli při soudu bedlivě naslouchat, aby v případě potřeby mohli rozhodnout. „Kdyžby který konšel z lavice pro potřebu vstáti chtěl, tedy staršímu se opověz, a hned zase na to místo své se navrať.“⁹⁷ Pokud se konšel nevrátil, zaplatil pokutu. Jan Brtvín z Ploskovic v této podkapitole zaznamenal přesný text konšelské přísahy. „Přisahám pánu Bohu, stvořiteli svému, a Jeho Milosti pánu svému, i od Jeho Milosti úředníku nad námi postavenému, že jsou v tomto úřadě (konšelé ať jmenují konšelském a rychtáři rychtářském) ve všech věcech a ke

⁹⁴ JAN BRTVÍN, *Hospodář*, s. 83.

⁹⁵ TAMTÉŽ, s. 113.

⁹⁶ TAMTÉŽ, s. 156.

⁹⁷ TAMTÉŽ, s. 158.

každému chci se spravedlivě chovati“⁹⁸ Mimo soudní oblast je zde ještě zmínka o krčmářích a o kostelnících. Krčmáři jsou v knize napomínáni, aby poctivě nalévali a nešidili své zákazníky. Poslední část této podkapitoly se zabývá kostelníky. Poté, co byly kostelníci vybráni do svého úřadu, skládali podobnou přísahu jako konšelé. „Téhož času při posudku mají se kostelníci obnoviti a k tomu vybrati ty osoby, kterýž by se hoditi mohli a jimž by se klenotů kostelních důvěřilo.“⁹⁹

„Krátké opáčení úředníku, kterak všudy ke všemu dohlédati má.“¹⁰⁰ Takto začíná pátá kapitola, ve které je popsán postup prací a všech povinností nižších úředníků. Předně se měli vyšší úředníci chovat tak, aby mohli být ostatním příkladem. Mezi hlavní povinnosti patřil dohled nad tím, jak duchovní vedli svá kázání. Nesmělo se v nich nalézat nic, co by bylo namířeno proti Bohu nebo proti pánovi. Poté se měli teprve zabývat okolnostmi kolem spižírny, kuchyně, pekárny, sladovny apod. Také měli dohlížet na šafáře, obročníky, myslivce, rychtáře atd. „Šafářka také s dívkami aby všelijakému dobytku úpravu činila, pokud a kdež potřeba káže, buď o mléčném aneb o jiných věcech ať jest toho pilna a neřádův žádných dívkám ať nedopouští.“¹⁰¹ Zvláštní dohled by měl také patřit rybníkům a vinicím.

Poslední kapitola druhé části je opět věnována pánovi panství. Obsahovala rady pro pána ohledně toho, jak se měl chovat a o co vše se měl starat tak, aby panství prosperovalo a všem se na něm dobře žilo. „Nebo podle onoho přísloví, kdež není kázně, tu nebývá bázně, a kdež není bázně tu vše pustnouti musí.“¹⁰² Nikdy nebylo na škodu, když se pán staral také o to, jak vynášeli pole na panství a jak na nich podřízení hospodařili. „Časem když by chvíli měl, sám také k rybníkům, do dvorů aneb k lidem jak se živí, v půl létě aneb v roce jednou přihlédati má, aby věděl, tak-li se jakž náleží, všudy všecko řídí, čili jinak.“¹⁰³ Pokud vlastnil pán několik panství, měl si k ruce najmout hejtmana, aby mu pomáhal se správou panství. Také měl držet ochrannou ruku nad svými poddanými, ale zároveň k nim měl být přísný a spravedlivý.

⁹⁸ JAN BRTVÍN, *Hospodář*, s. 163.

⁹⁹ TAMTÉŽ, s. 176.

¹⁰⁰ TAMTÉŽ, s. 177.

¹⁰¹ TAMTÉŽ, s. 179.

¹⁰² TAMTÉŽ, s. 187.

¹⁰³ TAMTÉŽ, s. 185.

Druhá kniha, která následuje po díle Jana Brtvína z Ploskovic, byla sepsána Mikulášem Černobýlem a slouží jako doplněk předešlé části.

Černobýlova kniha začíná článkem věnovaným pánům a tomu, jaké vlastnosti by měl mít pán. Je zde popsán ideál pána. „Má pán býti schopný k slyšení, ale zpozdilý a nesnadný k uvěření, a což kde uslyší, aby to prve s pilností rozvážil, pravda-li při té řeči, čili klam, aneb škodí-li komu, a co se obmyslí, není-li ten kdož mluví, pochlebník.“¹⁰⁴ Ideální vůdce panství měl být schopný, rozumný, moudrý, štědrý, milosrdný, ale zároveň i spravedlivý. Neměl se přejídat, propadat alkoholu a být majetnický. „Sluší také každému pánu střídmost v jídle a v pití zachovati, aby srdce správcovo nebylo obžerstvím a opilstvím obtíženo.“¹⁰⁵ Také se měl slušně chovat ke svým poddaným a vycházet jim vstříc. Zároveň si měl vybrat takové úředníky, kterým mohl důvěřovat a svěřit jim důležité povinnosti. „Maje již pán dobré, rozumné a zachovalé úředníky, poruč jednomu každému podle povahy jeho, co, pokud a jak spravovati má s pilností, aby jeden každý což mu náleží opatroval a pánu nic jiného nemluvil, nepravil a nežaloval, než samu toliko pravdu vždycky oznamoval.“¹⁰⁶

V další kapitole lze najít doplňující informace pro hejtmana a úředníky, které se týkají především dohledu nad veškerými výdaji a příjmy. Každého čtvrt roku měl hejtman „posedět“ se svými úředníky nad hospodařením. Bylo jim doporučeno, aby kontrolovali důchody (robotní, obroční a další), vypočítávali výdělek nebo prodělek v různých odvětvích na panství a udělali důkladný inventář. Také měli projednat, co se na panství zlepšilo nebo zhoršilo, zda mají někoho propustit, nebo naopak přijmout. Konečnou zprávu měli oznámit pánovi, aby získal přehled o svém panství. „Těž také správu dáti pánu, co jest čeledi vydáno, a která jest čeled' nepotřebná, aby se odbyla, tak aby nepotřební potřebným pokrmů nesnídali.“¹⁰⁷ Zpráva se však také týkala spotřebovaného obilí pro dobytek, prodaných ryb, uskladněného obilí, semleté mouky a ostatních hospodářských výsledků. „A když již všecku sumu ze všech příjmů oznámí, tedy i hned útratu, co se kde nač vydalo, pověděti má.“¹⁰⁸

¹⁰⁴ JAN BRTVÍN, *Hospodář*, s. 191.

¹⁰⁵ TAMTÉŽ, s. 193.

¹⁰⁶ TAMTÉŽ, s. 193.

¹⁰⁷ TAMTÉŽ, s. 196.

¹⁰⁸ TAMTÉŽ, s. 196.

Třetí kapitola se věnuje úředníkům, jejich rodinnému stavu a jejich povinnostem vůči pánu a jeho majetku. „Toto radím každému pánu, aby sobě s velikou rozšafností ptal a jednal dobrého a správného úředníka a ten, aby samotný byl bez ženy. Neb mnoho dobrého pánu ten by učinil a znamenitý by zisk pánu přivedl.“¹⁰⁹ Také je zde napsáno, že pokud měl úředník manželku, která s ním žila na zámku, mělo s ní být zacházeno jako s urozenou. Naopak pokud měl úředník ženu, která žila v podhradí a měla dostatek práce s hospodářstvím, neodtahovala úředníka od jeho denních povinností.

Pod názvem článku *Kupování s užitekem* se ukrývají rady, týkající se doby vhodné k nakoupení určitých surovin a potravin tak, aby se to vyplatilo. „Což se koření všelijakého a krámských věcí dotýče, jest věc nejužitečnější, aby se toho všeho jednou aneb dvakrát do roka v Norimberce, jakžby potřebu poznal, za hotové peníze koupilo, a to vše časem svým, a zase kuchmistru, aneb tomu, kdožby s kořením do kuchyně k zakořeňování s truhlicí choditi měl, na váhu vydadouc, pořádně zapsati, aby poznal, co a do kterého času se čeho utratí.“¹¹⁰ Autor zde dále zmiňuje nákup drahých látek, jako například damašku, hedvábí, saténu apod., soli, koření a ostatních užitečných surovin. Pokud to bylo umožněno, měly se všechny potřebné věci nakoupit na jednom místě, aby se ušetřily peníze za dopravu.

Zbývající kapitoly Černobýlova díla se zabývají jednotlivými obory, které se na panství nacházely. Jsou zde popsány povinnosti a práva purkrabího, hejtmana, porybného, šafáře, písaře apod. „Hejtman všecky lidi po všem panství a zboží má řediti, k zámkům i ke všemu dohlédati a všudy všecky nedostatky opatřiti a zahnati, lidi souditi...“¹¹¹ Tato část knihy obsahuje povinnosti, o kterých se již v předchozí kapitole zmiňoval Jan Brtvín z Ploskovic. Ve většině úřednických povinnostech se Černobýl s Brtvínem shodují. Také se zde objevují rady, jak pečovat o rybníky, lesy, louky, dobytek a obilí. Opět je zde zmíněna povinnost vést inventáře o úrodě a o přírůstku zvěře na panství. „Ve dvořích což se slepic chová, bude-li při tom pilnost, může se jich množství chovati a to vždycky na míru přeměřiti, jakým je obilím a čím do kterého času vychovati mají.“¹¹²

¹⁰⁹ JAN BRTVÍN, *Hospodář*, s. 201.

¹¹⁰ TAMTÉŽ, s. 205.

¹¹¹ TAMTÉŽ, s. 209.

¹¹² TAMTÉŽ, s. 253.

5. ZÁVĚR

Jak bylo již dříve zmíněno, nedají se v této práci obsáhnout veškeré druhy normativních instrukcí. Práce je ale stručným přehledem městských normativních pramenů raného novověku. V první části práce jsme se seznámili s městskými nařízeními. Tyto instrukce měly sloužit jako předlohy k ideálnímu fungování společnosti. Z historických pramenů však vyplývá, že ne vždy tomu tak bylo. Dále jsem stručně nastínila práci královských rychtářů, kteří měli na starosti kontrolu městské autonomie, seznámili jsme se se vznikem, činností i koncem tohoto úřadu.

Druhá část práce je věnována dobovému tisku, ve kterém jsou podrobněji popisovány vrchnostenské instrukce a instrukce pro jednotlivé panské úředníky. Kniha Jana Brtvína z Ploskovic a Mikuláše Černobýla byla na svoji dobu zpracována velmi dobře a účelně. Původně byla napsána spíše jako instrukce pro panské úředníky, obsahuje však také návody k hospodaření. Mimo jiné je dílo Jana Brtvína z Ploskovic první knihou se zemědělskou tematikou vytištěnou v češtině. Mikuláš Černobýl svou knihu psal se stejným záměrem. Část popisující panské instrukce je méně obsáhlá, autor se více soustředil na hospodaření. Černobýlova kniha byla stručnější, ale zato obsahovala více hospodářských návodů, ať již šlo o pěstování užitkových plodin nebo chov domácích zvířat. Výsledkem spojení děl obou výše zmíněných autorů byl vznik příručky určené tehdejšími úředníky. A rozhodně to nebyla zbytečná práce, protože s rozšiřujícím se panstvím a jeho početnějším úřednictvem narůstaly také povinnosti těchto jednotlivců. A nebylo nic jednoduššího, než si vzít k ruce knihu, ve které byly právě veškeré jejich povinnosti zapsány a každý si zde našel, co potřeboval. Z historického pohledu je kniha významná tím, že je zde popsán ideál pána a ostatních úředníků z náboženského hlediska. Z tohoto důvodu byla kniha užitečná i pro ostatní lid. Byla zde podrobně popsána pravidla slušného křesťanského chování pro všechny lidi panství. Zvláštní důraz byl kladen nejen na křesťanskou výchovu dětí, ale také na chování a povinnosti manžela a manželky, nadřízeného a podřízeného, pána a služebnictva, atd.

Z tohoto důvodu by si Brtvínova a Černobýlova kniha zasloužila větší pozornost, kterou bych jí ráda věnovala v diplomové práci, která by měla obsahovat edici celého tisku.

6. ANOTACE

MĚSTSKÉ NORMATIVNÍ PRAMENY V RANÉM NOVOVĚKU

Tato bakalářská práce je rozdělena na dvě části. První část se zabývá normativními prameny, které byly určeny pro městské prostředí. Tento oddíl je rozdělen do pěti kapitol. První kapitola obsahuje popis městských práv a městských právních okruhů, pod které spadala česká města. Druhá se zabývá cechovními artikuly, tedy normami, které platily uvnitř cechů, je zde nastíněn i vývoj cechů a jejich struktura. V další kapitole je rozebrána oblast městské samosprávy, kterou představovala městská statuta a různé městské řády. Ke kontrole městské samosprávy byl vytvořen úřad královského rychtáře, kterému je věnována další kapitola. Poslední, pátá kapitola popisuje instrukce, které pro města vydala pozemková vrchnost.

Druhá část této práce je věnována „domácímu“ hospodářskému tisku (Hausväterliteratur) od Jana Brtvína z Ploskovic a Mikuláše Černobýla. Je zde rozebrán jak z formálního, tak i z obsahového hlediska.

7. ANNOTATION

CITY NORMATIVE SOURCE-BOOKS IN PRECOCIOUS MODERN PERIOD

This bachelor work is disparted in two parts. The first part is about normative source – books, which were established for city world. This rubric is splitted into five chapters. The first chapter contains description of city privileges and city low rounds, under which Czech towns fell. The second head deals with guild orders, it´s norms, which passed inside corporations. There is outlined a development of guilds and their structure. In the next chapter there is analysed a section of city autonomy, which pictured city mandates and different city rules. To the control of the city autonomy was created the office of royal reeve, to which is devoted another chapter. Last, the fifth, head described norms, which published land-suzerain.

The second part of this work is devoted to press from the section Hausväterliteratur by Jan Brtvín z Ploskovic and Mikuláš Černobýl. It´s described here as from formal, as from contain aspect.

8. SEZNAM PRAMENŮ A LITERATURY

Staré tisky

Jan BRTVÍN z Ploskovic, *Hospodář, knížka velmi užitečná, zavírajíc v sobě předně navedení života křesťanského, jakby ti, kterýž v světě nad jinými panují sami sebe i sobě poddané spravovati měli. Potom gruntovní správu a pořádek všelijakého hospodářství zvláště při panstvích a zbožích potřebná pánům, kterýž veliké statky na zemi mají*, Praha 1587.

Jan BRTVÍN z Ploskovic, *Knížka, jež dvě stránky v sobě držela, o způsobu a životu křesťanském a o pořádku s strany hospodářství*, Praha 1535.

Mikuláš ČERNOBÝL, *Zpráva jednomu každému pánu velmi užitečná, kterak statek svůj i úředníky své řídit, spravovati i k nim dohlédati má, též také úředník kterak se jedenkaždý při svém úřadě zachovati má*, Praha 1538.

Jan SKÁLA z Doubravky (Dubravius), *De piscinis*, Vratislav 1547.

Prameny vydané

František ČÁDA (ed.), *Zemské zřízení moravské z roku 1535, spolu s tiskem roku 1562 nově vydaným*, Praha 1937.

Ivana EBELOVÁ a kol. (edd.), *Pamětní kniha města České Lípy 1461-1720*, Ústí nad Labem 2005.

Miroslav FLODR (ed.), *Právní knihy města Brna z poloviny 14. století*, Brno 1990.

Josef JIREČEK (ed.), *Pavel Kristián z Koldína, Práva městská království českého a markrabství moravského*, Praha 1876.

Josef JIREČEK – Hermengild JIREČEK (edd.), *Matěj Brikcí z Licka, Práva městská*, Praha 1880.

Josef JIREČEK – Hermenegild JIREČEK (edd.), *Zřízení zemská království českého XVI. věku*, Praha 1882.

Josef KALOUSEK (ed.), *Řády selské a instrukce hospodářské 1350 až 1626*, Praha 1905 (= Archiv český 22).

Josef KALOUSEK (ed.), *Dodatek k Řádům selským a instrukcím hospodářským 1388-1779*, Praha 1913 (= Archiv český 29).

Irena KRČILOVÁ – Zdeněk MARTÍNEK – Lenka MARTÍNKOVÁ (edd.), *Práva a privilegia města Kamenice nad Lipou 1462 – 1798*, Pelhřimov 2004.

František PALACKÝ (ed.), *Vladislavské zřízení zemské*, Praha 1862 (= Archiv český 5).

Rudolf SCHRANIL (ed.), *Die sogenannten Sobieslaw'schen Rechte*, Mnichov-Lipsko 1916.

Erich ŠEFČÍK (ed.), *Zemské zřízení těšínského knížectví z konce 16. století*, Český Těšín 2001.

Literatura

Václav ČERNÝ, *Hospodářské instrukce. Přehled zemědělských dějin v době patrimoniálního velkostatku XV. – XIX. století*, Praha 1930.

Ivana EBELOVÁ, *Pražská a venkovská stavební řemesla v době renesance a baroka*, Praha 2001.

Miroslav FLODR, *Brněnské městské právo*, Brno 2001.

Antonín HAAS, *Právní oblasti Českých měst*, Časopis společnosti přátel starožitností 60, 1952, s. 15-26.

Ivan HLAVÁČEK – Jaroslav KAŠPAR – Rostislav NOVÝ, *Vademecum pomocných věd historických*, Praha 2002.

Zdeňka HLEDÍKOVÁ – Jan JANÁK – Jan DOBEŠ, *Dějiny správy v Českých zemích od počátků státu po současnost*, Praha 2007.

František HOFFMANN, *K oblastem Českých práv městských*, Studie o rukopisech 14, 1975, s. 27-67.

Josef JANÁČEK, *Rudolf II. a jeho doba*, Praha 2003.

Josef JANÁČEK, *Zrušení cechů roku 1547*, ČsČH 57, 1959, s. 231-242.

Marta KADLECOVÁ, *Přípravné řízení o obnoveném zřízení zemském. Srovnání české a moravské verze*, PHS 32, 1992, s. 105-123.

Jiří KEJŘ, *Vznik městského zřízení v českých zemích*, Praha 1998.

Marie KOLDINSKÁ, *Norma nebo ideál? Obraz vrchností a poddaných ve světle vrchnostenských instrukcí 16. a počátku 17. století*, in: Marie Koldinská – Alice Velková (edd.), *Historik zapomenutých dějin. Sborník příspěvků věnovaných prof. Dr. Eduardu Maurovi*, Praha 2003.

Jiří KRAUS a kol., *Nový akademický slovník cizích slov*, Praha 2005.

Karel MALÝ, *K některým obecným otázkám trestního práva městského v 16. století v Čechách*, in: Karel Malý (ed.), *Městské právo v 16. – 18. století v Evropě*, Praha 1982, s. 303-312.

Bedřich MENDL, *Tak řečené norimberské právo v Čechách*, Praha 1938.

Jindřich MICHÁLEK, *Městské řády požární*, in: Jindřich Michálek (ed.), *Prameny ku dějinám hasičství v království Českém I.*, 1905, s. 6-38.

Josef PETRÁŇ, *Dějiny hmotné kultury II*, Praha 1997.

Josef PETRÁŇ – Ivan HLAVÁČEK – Jaroslav KAŠPAR, *Úvod do studia dějepisu III. Nauka o historických pramenech*, Praha 1983.

František ROUBÍK, *Královští rychtáři v pražských i jiných českých městech v letech 1547 až 1783*, Sborník příspěvků k dějinám hlavního města Prahy 6, 1930, s. 265-355.

Antonín Rybička SKUTEČSKÝ, *Řád policejní k. w. města Chrudímě od r. 1510*, Časopis českého muzea 22, 1848, s. 199-204.

Alexander SPERL, *Hausväterliteratur*, in: Josef Pauser – Martin Scheutz – Thomas Winkelbauer (edd.), *Quellenkunde der Habsburgermonarchie (16. – 18. Jahrhundert)*, Wien 2004, s. 427-434.

Jindřich ŠEBÁNEK – Zdeněk FIALA – Zdeňka HLEDÍKOVÁ, *Česká diplomatika do r. 1848*, Praha 1971.

Zikmund WINTER, *Český průmysl a obchod v XVI. věku*, Praha 1913.

9. PŘÍLOHY

Příloha 1. Titulní strana knihy

